

MAKTABDA TASVIRIY SAN'ATNI O'QITILISHIDA NAZARIYA, METODIKA VA DIDAKTIKANING O'RNI

*Namangan Davlat Pedagogika Instituti Tasviriy san'at ixtisosligi 1-
bosqich magistranti To'ychizoda Gulnoza Ibrohim qizi*

Ilmiy rahbar: O'ktamjon Abdullayev

Annotatsiya: *Bu maqolaga Markaziy Osiyo ta'lim soxasini rivojlanishiga oid ma'lumotlar va takliflar kiritilgan. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarini didaktik printsiplarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Faqat amaliyot bilan nazariyani uzviy bog'langan xoldagina dars va darsdan tashqari ishlarda ta'lim va tarbiyaning samarali bo'lishiga erishish mumkin.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim tizimi, Innovatsion texnologiyalar, zamonaviy axborot, ta'lim sifati.*

KIRISH

Didaktik printsiplar xisoblangan ta'lim va tarbiyaning birligi, ko'rgazmalilik, ilmiylilik, onglilik va faollik, muntazamlik va ketma-ketlilik, ta'lim mazmunini bolalarning kuchi va yoshiga mos bo'lishi maktabda tasviriy san'atni o'qitishda aloxida ahamiyat kasb etadi.

Maktabda tasviriy san'atni o'qitishda didaktik printsiplar professorlar N.N.Rostotsev, V.S.Kuzin, R.Xasanovlar tomonidan ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA METODOLOGIYA

Ta'lim tarbiya birligi printsiipi didaktik printsiplarning eng asosiylaridan xisoblanadi va u tasviriy san'atni o'qitish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, bugungi kunda ta'lim tarbiyaning asosiy qismlaridan biri o'quvchilarni milliy istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalash xisoblanadi.

Tasviriy san'at darslarida millatlararo totuvlik va baynalminal tarbiyani amalga oshirish imkoniyatlari xam katta va u turli mavzularda kompozitsiya ishlash, boshqa millat va xalqlar xayotini ifodalovchi suratlarning reproduksiyalarini, xalq ertaklariga ishlangan illyustratsiyalarni namoyish etish orqali amalga oshiriladi.

“Mexmonlarimiz”, “Chet el delegatsiyasini kutib olish”, “Turistlar” mavzularida rasm chizdirish yuzasidan o'tkaziladigan suxbatlarda o'quvchilar ongiga millatlararo totuvlik, do'stlik tushunchalarini singdirishga xarakat qilinadi. Asar mazmunini ochishga yordamlashuvchi suxbatlar, turli millat va xalqlarning qiyofalarini tasavvur etish, bolalar ijodining takomillashuviga va boyishiga olib keladi.

Turli millat yozuvchilarining asarlari va xalqlarning og'zaki ijodiga xos illyustratsiyalar o'quvchilarga boshqa millatlarning hayoti, orzusi, g'oyalari bilan tanishish, sevish va tushunish imkonini beradi.

Tasviriy san'at darslarida millatlararo do'stlik, totuvlik Respublikamiz va chet el rassomlari tomonidan yaratilgan asarlar orqali xam amalga oshirildi. Respublikamiz rassomlari tomonidan yaratilgan asarlar orasida o'zbek xalqining xayoti va mexnati, uning boshqa xalqlar va millatlar bilan totuvligi, ba'zi chet xalqlarning xayoti va mexnati aks ettirilgan suratlarni ko'rish mumkin.

Shuningdek, taviriy san'at dasturiga bir qator Sharq va G'arb mamlakatlari rassomlarining ijodini o'rgatish xam kiritilgan. Leonardo Da Vinchi, Rafaelg' Mikelanjelo, Rembrant, Rubens, Kent, Pikasso, Matiss va boshqa chet el rassomlarining asarlari do'stlik va xamkorlik g'oyalarini amalga oshirishda boy material bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, dasturda Misr, Xindiston, Xitoy, Eron, Yaponiya kabi mamlakatlarning me'morchiligini o'rgatish xam nazarda tutilgan. O'qituvchi bunday san'at asarlarini taxlil qilar ekan, ularning o'ziga xos xamda umumiy belgilarini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiq.

O'quvchilar tasviriy san'at asarlarini o'rganish orqali chet el mamlakatlari xalqlarining mexnati va mexnatdagi jasoratlari, an'analari, odatlari, turmush tarzi xamda tabiati bilan oshno bo'ladilar.

Jamiyat qurilishining muvaffaqiyatli xar bir kishini mexnat qilish darajasiga bog'liq. Shuning uchun kishilarni jamiyat uchun nafi bo'lgan mexnatga nisbatan xatti xarakati asosiy ko'rsatkich sanaladi. Bu sifat mexnat tarbiyasi jarayonida vujudga keladi.

Tasviriy san'at darslarini o'quvchilar mexnat tarbiyasini amalga oshirishdagi imkoniyatlari katta. Bu masala tasviriy san'at darslarining barcha turlari naturaga qarab tasvirlash, kompozitsiya, san'atshunoslik asoslari mashg'ulotlari mazmunida ko'zda tutilgan.

Masalan turmushda qo'llaniladigan ayrim san'at buyumlarining o'ziga qarab rasmini chizdirishda o'qituvchi o'quvchilarga buyumlarning vazifasi, shakli, ularning qanday materiallardan ajralgani, buning uchun qancha mexnat sarflangani va xokazolar xaqida to'xtaladi. Shuningdek, o'zbek xalq amaliy san'ati xaqidagi suhbat darslarida ularning turlari va ustalarning mehnat shijoatining o'ziga xos jixatlari xaqida gapiradi.

Maktabda tasviriy san'at estetik turkumdagi o'quv predmeti xisoblanib, o'quvchilarda badiiy va estetik didning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, ya'ni tasviriy san'at darslarida san'atdagi va borliqdagi go'zallikni ko'rish, tushunish va qadrlay olish xissi takomillashadi.

Naturani taxlil qilishi jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning diqqatini buyumlar shaklining nafisligi, qismlarning proportsionalligi, shakl va rang uyg'unligi, mazmun, shakl va vazifaning mosligi kabilarga jalb etadi.

Natijada o'quvchilarda naturaga nisbatan emotsional-estetik munosabatlar oshadi. O'quvchilar naqsh chizishda, dekorativ bezak ishlarida tabiatelementlaridan foydalanadilar. Bunga tabiat maxsulotlari yaxshi material bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar tabiat materiallari va xayvonot dunyosini stilizatsiyalashtirib, takrorlanmas va chiroyli naqshlar tuzadilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Borliqni idrok etish va kompozitsiya darslarida tabiatni kuzatish va uni rasmlarda aks ettirish bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar dars jarayonida tabiatni kuzatar ekanlar, ular daraxtlarning tuzilishini, shox-shabballarning shakl va yo'nalishini turli tumanligi, barglarning rangi va shakli nafisligi va yoqimlilikini bilib oladilar. Shuningdek, gullarning rangi va shakli xilma-xilligi, baxor va kuz manzarasining go'zalligi, ninachi, kapalak, qushlarning yengil va nafis parvozi o'quvchilarni xayajonlantiradi.

Yuqori badiiy saviyada yaratilgan tasviriy san'at asarlarini o'rganishda o'quvchilar ulardan estetik zavq olishadi. Suvrat kompozitsiyasining muvaffapqiyatli yechilishi, ranglarning xamoxangligiga, borliqning xaqqoniy tasviri bolalarni xayajonlantiradi.

San'at asarlari xaqidagi suxbatlarda o'qituvchi, rassom ko'rganini shunchaki aks ettirib qolmay, balki u borliqdagi eng qiziq, eng chiroyli narsa va xodisalardan ta'sirlanib chizganligi, lozim bo'lgan taqdirda u ko'rgan kechirganlari va eshitganlarini mubolag'a bilan tasvirlashini hikoya qilib beradi.

Ilmiylik printsiplari . Didaktik printsiplarning eng asosiylaridan biri bo'lib, u fan asoslarini chuqur o'zlashtirmasdan o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashini shakllantirish mumkin emasligini bildiradi. Boshqa o'quv predmetlaridagi kabi bu printsiplarning tasviriy san'at darslarida xam amalga oshiriladi.

Tasviriy san'at atrof – muhitni xis etish, undagi voqea va xodisalarni o'ziga xos jixatlarini belgilashni talab etadi. Shu boisdan tasviriy san'at darslarida o'quvchilar chiziqli va xavo perespektivasi, yorug' soya, rangshunoslik, kompozitsiya qonunlarini yaxshi bilishlari talab etiladi. Shuningdek, odam va xayvonlarning plastik anatomiyasi xaqida yetarlicha ma'lumotlarga xam ega bo'lishlari lozim. Tasviriy san'at dasturida o'quvchilarning bu qonunlarni o'zlashtirishlari ko'zda tutiladi. Perspektiva qonunlarini o'zlashtirmasdan realistik tasvir yaratish mumkin emas, desak mubolag'a bo'lmaydi. Rassom yoki o'quvchining rasm chizish uslubi xar xil bo'lishi mumkin, lekin rasm yoki san'at asarlarining ko'rilishi bir xil, ilmiy asosda bo'lishi shart. Perspektiva qonunlari xisoblangan chiziqli va xavo perespektivasi, ufq chizig'i, kesishish nuqtasi,

kuzatish nuqtasi, buyumni bir yoki kuzatish nuqtasi asosida rasmni ishlash, o'lvovlarni o'zgarish, perspektivasi, och –to'qlikni, o'zgarish perspektivasi, ranglarni o'zgarish perspektivasi va boshqa realistik rasm ishlashga o'rnatishning asosini tashkil etadi.

Ilmiylik printsipti tasviriy san'at o'qituvchilaridan dars jarayon ida va sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarga berilayotgan barcha material va mahlumotlar ilmiy bo'lishligini, maktab amaliyotida tekshirilgan hamda o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishligini talab etadi.

Ko'rgazmalilik printsipti. Tasviriy san'atni o'qitishda borliqdagi narsa va xodisalarning mohiyatini bilishga, uning xarakterli xususiyatlari va qonuniyatlarini o'rganishga ko'maklashadi. Naturani o'rganish chog'ida o'quvchilarni kuzatuvchilik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

O'qituvchida har doim ham o'rganilayotgan ob'ektzni ko'rsatish imkoni bo'lavermaydi, bunday xollarda unga ko'rgazmalilik yordam beradi. Bu esa o'quvchilarda mazkur sohaga bo'lgan qiziqishini jonlantiradi.

Tasviriy san'atni o'qitishda nazariy materiallarni amaliy materiallar bilan bog'liqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Nazariya bilan amaliyotning bog'liqligi bolalarning tasviriy faoliyatida, dars jarayonida, to'garak mashg'ulotlarida, jamoa ishlarida yahni devoriy gazetalar chiqarish, alg'bom bezash kabilar orqali amalga oshiriladi.

Ma'lumki o'quvchilar xarakat va qobiliyat jixatidan bir birlaridan farq qiladilar. Bu vaziyat o'qituvchidan o'quvchilar bilan yakka – yakka ish olib borishni talab qiladi. Ya'ni o'qituvchi bolalarni bilim va malakalari darajasini xisobga olgan xolda ularga turlicha murakkablikdagi vazifalarni ishlab chiqadi, ularning tasviriy ishlarini to'g'rilishga ba'zi nazariy va amaliy vazifalarni tushuntirish maqsadida doskada rasm ishlab ko'rsatishga to'g'ri keladi.

O'qituvchining o'quvchilar yoshiga mosligi printsipti qadimdan qo'llanib kelingan. Bunda yaqindan uzoqqa, mahlumdan nomahlumga, oddiydan murakkabga, osondan qiyinga, konkretlikdan abstraktlikka printsiplariga asoslanadi. Pedagogikada bu printsipt qadimdan tajribadan o'tganligi sababli

o'qituvchini o'z faoliyatida shu yo'ldan borishni ko'zlangan maqsadga erishuviga asos bo'ladi. Kezi kelganda shuni ta'kidlab o'tish lozimki, xamma oson narsalar xam bolalarga tushunarli bo'lavermaydi va aksincha murakkab materiallar tushunarli bo'lishi xam mumkin. Bundan o'quvchilarning yoshi, pedagogik, psixologik xususiyati, bilim darajasi, tayyorgarligi, qobiliyati muhim rolg' o'ynaydi. Masalan, tasviriy san'atni o'qitishda yaqindan uzoqqa borish printsiplarda ish tutish maqsadida o'qituvchi avval bolalarga yaqin bo'lgan O'zbekistonning tabiati, xalqimizning turli turmushi, mehnatini tasvirlovchi, O'zbekiston rassomlari asarlarini, so'ngra O'rta osiyo, Sharq Yevropa mamlakatlari san'atini o'rgatadi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan maktabda tasviriy san'atdan dars va darsdan tashqari ishlar jarayonida didaktik printsiplarga rioya qilishning nihoyatda muhimligini sezab olish qiyin emas. Didaktik printsipl o'quvchilarning badiiy ta'lim-tarbiyasi va rivojlanishga tegishli shart-sharoitlarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

- Namangan Davlat Universiteti Pedagogika Fakulteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida "MAKTABGACHA TA'LIM QIYOSIY PEDAGOGIKA"
- N. Abdusamatova. Namangan-2018
2. Buxoro Davlat Universiteti qurbonova O'lmas Usmonova "QIYOSIY PEDAGOGIKA" Buxoro-2013
3. <https://kun.uz>
4. <https://world.uz>
5. <https://warfields.ru>